

УДК 738.1 (477) «19»

ТРАДИЦІЙНІ УКРАЇНСЬКІ РОЗПИСУ В ОЗДОБЛЕННІ ФАРФОРУ – ФАЯНСУ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Руденченко Алла Андріївна – доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри декоративного мистецтва і реставрації,

Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ

[https:// orcid.org/0000-0001-9354-8216](https://orcid.org/0000-0001-9354-8216)<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.700>

a.rudenchenko@kubg.edu.ua

Крюкова Ганна Олексіївна – доцент кафедри образотворчого мистецтва,

Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ

[https:// orcid.org/0000-0001-5559-668X](https://orcid.org/0000-0001-5559-668X)

a.kriukova@kubg.edu.ua

Висвітлено основні традиційні українські розписи, що застосовувалися у декоруванні тонкої кераміки другої пол. ХХ ст. Виявлено, що в оздобленні глиняних виробів використовувалися опішнянський, васильківський та косівський розписи. Натомість в оформленні фарфору і фаянсу простежувався петриківський, вдало адаптований для різних форм посуду та сервізів. Охарактеризовано творчість таких майстрів «петриківки», як М. Тимченко, Г. Павленко, В. Клименко-Жукової та П. Тарасенко, котрі сприяли популяризації означеного виду розпису. З'ясовано, що вагому роль у розповсюдженні тенденції застосування «петриківки» в оздобленні фарфору-фаянсу мала діяльність Київського експериментального керамічно-художнього заводу. Виявлено використання означеного традиційного мотиву й у продукції Коростенського фарфорового виробництва, зокрема завдяки художниці М. Тимченко.

Ключові слова: кераміка, фарфор, фаянс, декорування, петриківський розпис, Україна, друга половина ХХ століття.

Постановка проблеми. Відомо, що декоративне мистецтво України упродовж багатьох століть славить самобутніми розписами, серед яких петриківський, васильківський, опішнянський, косівський, самчиківський та полтавський. Більшість з означених видів були універсальними й застосовувалися для оздоблення екстер'єру та інтер'єру будинків, простого керамічного посуду, кахлів або виконувалися окремо у вигляді «мальованок» [5]. Так, косівський притаманний Гуцульщині, а опішнянський і васильківський характерні для декорування низки усталених форм, як куманці, кринки, молочники тощо.

При цьому петриківський розпис чи не єдиний, який у другій пол. ХХ ст. трансформований з площинної поверхні не лише для оздоблення глиняної кераміки, а й для фарфору-фаянсу. Тому виникає необхідність охарактеризувати особливості адаптації «петриківки» для оформлення тонкостінних виробів, як нового варіанту втілення традиційного мотиву українського декоративного мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Ґрунтовним дослідженням, яке розкриває всі тонкощі декорування вітчизняного фарфору-фаянсу є праця О. Школьної «Київський художній фарфор ХХ століття» (2011) [8]. Авторка детально характеризує передумови виникнення КЕКХЗ, його розвиток та мистецьку спадщину загалом та окремих художників, які працювали на підприємстві. Натомість наявна інформація щодо використання петриківському розпису у фарфорі та фаянсі окреслює шлях подальшого дослідження означеної теми.

Поглиблюють питання «петриківки» у дизайні тонкої кераміки Київського експериментального керамічно-художнього та Коростенського фарфорового заводу М. Лампека [2] та А. Чуднівця [7] у низці своїх публікацій (2019 р.). Особливу увагу у роботах указаних науковців присвячено творчості провідних майстрів, що спеціалізувалися на петриківському розписі фарфору. Загальним тенденціям декорування української тонкої кераміки України присвячені праці Н. Ревенка [3], А. Титаренка [6], А. Варивончик [1].

Мета статті полягає у висвітленні специфіки застосування традиційних розписів в оздобленні українського фарфору-фаянсу другої пол. ХХ ст. у контексті діяльності місцевих керамістів-художників.

Виклад основного матеріалу. Упродовж тривалого часу в кожній місцевості України розвивалися окремі види декоративно-прикладного мистецтва, техніки виконання виробів і способів їх декорування. Якщо розглядати керамічні твори, то в їх оздобленні домінувало використання традиційних розписів, які різнилися за мотивами, колоритом і безпосередньо технікою нанесення на поверхню. Так, опішнянський та васильківський прикрашали глиняний керамічний посуд, у складі якого були досить усталені форми для місцевого побуту. Найчастіше рослинні візерунки у притаманних кольорах для означених розписів застосовувалися на різних формах тарілок, мисок, глечиків, куманців, ємностях для приготування їжі тощо.

Натомість яворівський розпис, що виник у XVIII ст., простежується здебільшого в окремих декоративних картинах, у меншій кількості в оздобленні дерев'яних виробів. Самчиківський розпис, як наймолодший у цій царині, характерний для оформлення екстер'єру та інтер'єру будинків Хмельницької обл. [1, 5].

Найбільш універсальних серед означених технік має петриківський розпис, який простежується у дизайні посуду, дерев'яних речах і самостійних декоративних композиціях. Традиційно розпис виконується на білому тлі і охоплює майже всю площину предмету. Домінують рослинні мотиви, які зображуються у вигляді окремих квіток, бутонів чи складних букетів. Рідше, але у флористичних творах, вимальовувалися зооморфні та орнітоморфні сюжети. Ще однією характерною рисою «петриківки» є яскрава кольорова палітра, що ґрунтується на трьох основних кольорах – червоному, синьому та жовтому. Проте, вправні художники вміли через ці кольори значно розширювати загальний колорит.

До кінця XIX століття багатобарвний петриківський розпис прикрашав різноманітний глиняний посуд, проте через кілька десятиліть майстри звернулися до нового штибів матеріалів – фарфору та фаянсу.

О. Школьна зазначає, що вже на початку XX ст. фарфор потрапляє до широкого побутового вжитку і поступово замінює народну кераміку. Так, уже знаний спосіб оздоблення був адаптований на поверхні нових тонкостінних творах [4; 206].

Першопрохідці-художники, які застосували петриківський розпис у декоруванні фарфору, діяли на Київському експериментальному керамічно-художньому заводі. Зокрема, до провідних майстрів, що спеціалізувалися на «петриківці», належали В. Клименко-Жукова, М. Тимченко та Г. Павленко. Це були здебільшого представники київської школи, які надали традиційній техніці оздоблення самобутності, оригінальності та нової інтерпретації вже усталених мотивів [2].

Так, авторський стиль художниці В. Клименко-Жукової (1921–1965 рр.) сформувався під час навчання у Петриківській школі декоративного малювання, яке проходило під керівництвом знаної майстри «петриківки» Т. Пати [2; 9].

Фарфорові вироби, які розписувала В. Клименко-Жукова, вирізняли складні композиції, вишукана колірна гама, яка часто будувалася на контрастах. Унікальним умінням означеної майстрині було вміння поєднувати традиційні та нововведені елементи, зокрема тендітні графічні лінії та штрихи. Яскравим утіленням творчих експериментів і оригінальної манери виконання вирізняються її роботи, створені у період її діяльності на Київському експериментальному кераміко-художньому заводі (1944–1964 рр.) [7].

Нетривіальний підхід художниці демонструють розписні фарфорові твори 50-х років XX ст. У них майстерно перепліталися такі традиційні мотиви петриківки, як «гребінець» та «горішок» із новою манерою ажурного виконання з характерною асиметричністю.

Унікальне поєднання досвіду у Петриківській школі декоративного малювання Т. Пати та Київської школи майстрів народного мистецтва репрезентують твори Тимченко Марфи Ксенофонтівни (1922–2009 рр.). Завдяки навчанню у таких знаних митців декоративного мистецтва, як О. Кулик, М. Рокицький та Т. Флора, вона вміла вдало трансформувати складні квіткові композиції у межі фарфорового посуду [2, 7, 8].

Крім того, М. Тимченко розширила межі використання петриківського розпису від окремих творів до тиражного виробництва. Так, останнє стало можливим у зв'язку з діяльністю майстрині на Коростенському фарфоровому (1941 р.) та Київському експериментальному кераміко-художньому (1954–1972 рр.) заводах. Оздоблення виробів, яке виконувала М. Тимченко, втілювало багатогранність традицій розпису і новачинного рішення їх адаптування на новий матеріал.

Цікаву інтерпретацію отримав петриківський розпис у декоруванні виробів Тернопільського фарфорового заводу, зокрема у творчості П. Тарасенко (1911-1979 рр.). Художник один із не багатьох на визначеному підприємстві застосовував для оформлення фарфору петриківські мотиви. Вирізнялися роботи автора легким спрощенням малюнку вже усталених зображень квітів і яскравий колорит. Чудовим зразком мистецької спадщини П. Тарасенко є чайний сервіз «Святковий» (1972 р.) [5, 6].

Але застосування петриківського розпису на вказаному підприємстві було рідкістю, ніж постійною практикою. Найбільшого розвитку означений розпис отримав, безумовно, на КЕКХЗ, де став його своєрідною візитівкою. При цьому діяльність провідних майстрів київської школи вплинула на декорування фарфору-фаянсу й інших виробництв України другої пол. XX ст. Саме у майстернях Київського експериментального кераміко-художнього заводу заклали стилістичні основи адаптації традиційної петриківки у формування тонкої кераміки, виробили самобутні варіації композицій і розширили кольорову палітру. Крім того, фахівцями КЕКХЗ були випускники Межигірського художньо-керамічного технікуму, які збагачили означений мотив і адаптували його й для розпису фаянсу [8].

Висновки. В українському декоративно-прикладному мистецтві відома низка традиційних розписів, зокрема опішнянський, петриківський, васильківський, яворівський, самчиківський та косівський. Кожен із

них мав свої композиційні засади, сюжети, характерний колорит та призначався до певного простору чи предметів.

При цьому для декорування фарфору-фаянсу застосовувався активно петриківський розпис, який, завдяки діяльності таких майстрів, як В. Клименко-Жукова, Т. Тимченко, Г. Павленко, П. Тарасенко, набув сучасного відображення. Означені художники вміло адаптували усталені форми розпису у межі нових тонкостінних виробів, трансформували типові квіткові зображення, не втрачаючи їх національної самобутності. Загалом, епіцентром поширення тенденції використання традиційного петриківського розпису і надання йому сучасного звучання було притаманне продукції Київського експериментального кераміко-художнього заводу. Надалі ця практика отримала продовження в оздобленні асортименту Коростенського фарфорового заводу та Тернопільського фарфорового заводу.

Список використаної літератури

1. Варивончик А.В. Кераміка в контексті художніх промислів України. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13094/1/Varivonchik.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).
2. Лампека М.Г. Продукція Київського експериментального кераміко-художнього заводу в фондах Національного музею українського народного декоративного мистецтва. *Проблеми образотворчого, пластичного та ужиткового мистецтва*. Київ, 2019. С. 88–92.
3. Ревенко Н.М. Дефініції стилевих ознак художнього фарфору-фаянсу України XIX – початку XX ст. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*, 2021. Volume 6. С. 141–143.
4. Розова Т.М., Кубко В.П. Антропологія колекціонування. *Культурологічний альм.* Вип. 1. 2023. С. 202–212.
5. Сто років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва: *Зб. наук. пр.* / За ред. М. Селівачова. Київ : Златограф, 2002. 250 с.
6. Титаренко А. Різновиди форм і декору тарілок старого українського фарфору Волині з колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва. *Наук. вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2013. С. 166–172.
7. Чуднівський А.С. Петриківський розпис, як феномен української художньої культури: дис..... канд. миств. спец. 26.00.01. Київ. 2019. 280 с.
8. Школьна О.В. Київський художній фарфор XX століття. Київ : День Печати, 2011. 400 с.
9. Школьна О.В. Фарфор-фаянс України XX століття: інфраструктура галузі, пром. та економ. політика, організаційно-творчі процеси: у 2 кн. Київ : Вид-во «День Печати», 2013. Кн. 2: Історія виробництва (сер. XVII – поч. XXI ст.): табл., реєстр імен провідних майстрів галузі. 400 с.

References

1. Varyvonchik A. V. Keramika v konteksti khudozhnikh promysliv Ukrainy. [Ceramics in the context of artistic crafts of Ukraine]. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13094/1/Varivonchik.pdf> (data zvernennia: 12.11.2023) [in Ukrainian].
2. Lampeka M.H. Produktsiia Kyivskoho eksperymentalnoho keramiko-khudozhnoho zavodu v fondakh Natsionalnoho muzeiu ukrainskoho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva. [*Products of the Kyiv Experimental Ceramic Art Factory in the funds of the National Museum of Ukrainian Folk Decorative Art*]. Problemy obrazotvorchoho, plastychnoho ta uzhytkovoho mystetstva. 2019. S. 88–92.
3. Revenok N.M. Definitzii stylovykh oznak khudozhnoho farforu-faiansu Ukrainy KhKh – pochatku KhKh st. [*Definitions of stylistic features of artistic porcelain-faience of Ukraine of the 19 th – early 20 th centuries*]. Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique. Volume 6. S. 141–143.
4. Rozova T.M., Kubko V.P. Antropolohiia kolektsionuvannia. [Anthropology of collecting]. Kulturolohichniy almanakh. Vyp. 1. 2023. S. 202–212
5. Sto rokiv kolektsii Derzhavnogo muzeiu ukrainskoho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva: Zb. nauk. prats / Za redaktsiieiu M. Selivachova. [One hundred years of the collection of the State Museum of Ukrainian Folk Decorative Art: Collection]. Kyiv : Zlatohraf, 2002. 250 s.
6. Tytarenko A. Riznovydy form i dekoru tarilok staroho ukrainskoho farforu Volyni z kolektsii Natsionalnoho muzeiu ukrainskoho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva [Varieties of forms and decoration of plates of old Ukrainian Volyn porcelain from the collection of the National Museum of Ukrainian Folk Decorative Art.]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2013. S. 166–172 [in Ukrainian].
7. Chudnivets A.S. Petrykivskiy rozpys, yak fenomen ukrainskoi khudozhnoi kultury. [Petrykiv painting as a phenomenon of Ukrainian artistic culture]. dys.... kand. myst-va, spets.: 26.00.01. Kyiv. 2019. 280 s.
8. Shkolna O. V. Kyivskiy khudozhnii farfor KhKh stolittia [Kyiv artistic porcelain of the 20th century]. Kyiv : Den Pechaty, 2011. 400 s.
9. Shkolna O.V. Farfor-fayans Ukrayiny XX stolittya: infrastruktura galuzi, prom. ta ekonom. polityka, organizacijno-tvorchi procesy: u 2 kn. [Shkolna O. V. Porcelain faience of Ukraine of the twentieth century: industry infrastructure, industrial and economic policy, organizational and creative processes: In 2 books]. Kyiv : Vydavnyctvo «Den Pechaty», 2013. V. 2: Istoriya vyrobnyctv (ser. XVII – poch. XXI st.): tabl., reyster imen providnykh majstriv galuzi [V. 2: History of productions (mid XVII – early XXI century): Tables, register of names of leading masters of the industry]. 400 s. [in Ukrainian].

TRADITIONAL UKRAINIAN PAINTINGS IN THE DECORATION OF PORCELAIN AND FAIENCE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Rudenchenko Alla – doctor of pedagogical sciences, professor, Professor of the Department of Decorative Arts and restoration, Faculty of Fine Arts and Design Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv
Kriukova Ganna – Associate Professor of the Department of Fine Arts Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

The article highlights the main traditional Ukrainian paintings that were used in the decoration of fine ceramics of the second half of the XX century. It was found that Opishnia, Vasylkiv and Kosiv paintings were used in the decoration of clay products. Instead, in the design of porcelain and faience, Petrykivka was traced, which was successfully adapted for various forms of dishes and sets. The work of such masters as M. Tymchenko, G. Pavlenko, V. Klymenko-Zhukova and P. Tarasenko, who contributed to the popularization of this species of painting, is characterized. It was found that an important role in the spread of the trend of using «Petrykivka» in the decoration of porcelain and faience Kyiv Experimental Ceramic and Art Factory. The use of this traditional motif in the products of Korosten porcelain production was revealed, in particular thanks to the artist M. Tymchenko.

Key words: ceramics, porcelain, faience, decoration, Petrykivka painting, Ukraine, the second half of the XX century.

UDC [738.1] (477)

TRADITIONAL UKRAINIAN PAINTINGS IN THE DECORATION OF PORCELAIN AND FAIENCE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Rudenchenko Alla – doctor of pedagogical sciences, professor,
Professor of the Department of Decorative Arts and restoration
Faculty of Fine Arts and Design Borys Grinchenko Kyiv University
Kriukova Ganna – Associate Professor of the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv University

The purpose is to determine the specifics of the use of traditional paintings in the decoration of Ukrainian porcelain and faience of the second half of the XX century. In addition, the aim is to reveal the activities of local ceramist artists.

Results. The article highlights the main traditional Ukrainian paintings that were used in the decoration of fine ceramics of the second half of the XX century. It was found that Opishnia, Vasylkiv and Kosiv paintings were used in the decoration of clay products. Instead, in the design of porcelain and faience, Petrykivka was traced, which was successfully adapted for various forms of dishes and sets. The work of such masters as M. Tymchenko, G. Pavlenko, V. Klymenko-Zhukova and P. Tarasenko, who contributed to the popularization of this species of painting, is characterized. It was found that an important role in the spread of the trend of using «Petrykivka» in the decoration of porcelain and faience Kyiv Experimental Ceramic and Art Factory. The use of this traditional motif in the products of Korosten porcelain production was revealed, in particular thanks to the artist M. Tymchenko.

Research methodology. The study applies general scientific principles, methods and approaches. Principles of comprehensiveness, historical-chronological, historical-comparative, historical-cultural methods, art historical analysis and cross-cultural methods are applied.

Novelty. It is associated with the study of the peculiarities of adaptation of «Petrykivka» for the design of porcelain and faience, as a new variant of the embodiment of the traditional motif of decorative art of Ukraine.

The practical significance. To deepen knowledge about the use of Petrykivka painting in the decoration of porcelain and faience of the XX century.

Key words: ceramics, porcelain, faience, decoration, Petrykivka painting, Ukraine, the second half of the XX century.

Надійшла до редакції 2.11.2023 р.

УДК 738.81:069.5 А. Каменщик «1920/1930»

ХУДОЖНІ КАХЛІ 1920-1930-х рр. ІЗ ПРИВАТНОЇ КОЛЕКЦІЇ АНДРІЯ КАМЕНЩИКА

Коман Галина Михайлівна – викладач кафедри методики викладання образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та дизайну, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ
<https://orcid.org/0000-0003-3935-8870>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.701>
halyna.koman@pnu.edu.ua

Кахлі, відомі в Україні ще з XIV ст., посіли чільне місце серед численних видів художньої кераміки. Впродовж цього тривалого часу кахельна справа еволюціонувала в спільному вирі з українським декоративно-прикладним мистецтвом, тому пічні кахлі увібрали у себе як технологічні, так і декоративні особливості того чи іншого періоду в історії вітчизняного ужиткового мистецтва. Завдяки своїм функціональним та оздоблювальним функціям пічні ансамблі ставали своєрідним акцентом у формуванні інтер'єрного середовища.